

'AT OVERSKUE, TILFREDSSTILLE OG LYKSALIGGJØRE'

Lykke og politividenkab i det sene 1700-tals sognetopografi

Kongen kiendte at Borgerfrieheid bestemt ved retfærdig Lov giver Kierlighed til Fædreland, Mod til dets Værn, Lyst til Kundskab, Attraae til Flid, Haab om Held. Kongen bød Stavnsbaandet skal ophøre Landboe Lovene gives Orden og Kraft at den frie Bonde kan vorde kiek og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig. (min fremhævnning)

Således lyder indskriften på *Frihedsstøtten* fra 1797 i København med en poetisk omskrivning af indledningen til stavnsbåndsløsningen i 1788 – en af tidens mange forordninger til bondestandens regulering. Den udtrykker en række af tidens centrale ideer, rationaler og opfattelser af årsagssammenhænge, men også en grundlæggende ny forståelse af befolkningen. Lykke indskrives her i et større forædlingsprojekt, hvor den brede befolkning – bondestanden – er det primære objekt, der som følge af løsningen fra stavnsbåndet tænkes at blive forbedret, så de lever op til det politiske projekt om forsvarsvillige, oplyste, flittige, gode, hæderlige borgere, der oven i købet også skal være lykkelige.

Frihedsstøtten fejrer stavnsbåndsløsningen som symbol på de såkaldte landboreformer i Danmark, hvor statslige reformer brød op i vilkårene for den godsorganiserede landbrugsproduktion, og hvor mindre (med tiden selvejende) familiebrug blev den basale og direkte skattepligtige

produktionsenhed. Et led i landboreformerne var opbruddet i landsbyfællesskabet, hvorefter det enkelte familiebrug stod 'alene' med ansvar for produktionen. Dette forudsatte en anden bondetype og nødvendiggjorde dermed en 'indre landboreform'. Inden for den militære mandskabspolitik flyttedes tyngdepunktet fra hvervede udenlandske soldater til udskrevne indenlandske, der ideelt set skulle kæmpe ud fra indre motivation. Tidligere var dyrkning af jorden, udskrivning af mandskab til hæren og betaling af skatter og afgifter blevet sikret af godserne via tvangsformer, hvor det enkelte individs indstilling var underordnet. Nu 'individualiseredes' disse forpligtelser til at hvile på de enkelte hushold og individer af bondestanden. På flere måder kom spørgsmålet om befolkningens selvbevidsthed og især dens forbedring således i fokus, idet deres indstilling og ansvarsfølelse – i tidens ord fædrelandskærlighed og borgerdyd – blev set som afgørende for omstillingsprojektets succes.¹

Landboreformerne i det sene 1700-tal er et af de mest velstuderede og debatterede områder inden for dansk historieskrivning. Således har udlægninger af reformerne, deres årsager og virkninger, gennemløbet de fleste af historieskrivningens paradigmer fra idealistisk eller økonomisk historie, over socialhistorie, identitetshistorie, kulturhistorie til biografier m.v. Fælles for disse tilgange er dog, at de primært har forstået reformerne inden for landbovæsenets og mere præcist landbrugets nationale horisont. Det, at bonden ifølge *Frihedsstøttens* indskrift og mange andre af tidens udsagn skulle være lykkelig, er fortrinsvis blevet set som virkelighedsfjern og forvrængende ideologi. I hvert fald siden forskningen aflivede myten om de trælbundne bønder på træhesten, der blev reddet af den gode kronprins.

I stedet for blot at afskrive italesættelsen af bondens lykke som en bevidst fordrejning af bøndernes virkelige vilkår ønsker jeg i dette bidrag at analysere forholdet mellem tidens reformer og en specifik version af lykkebegrebet som en mere kompleks relation mellem magt og viden. Jeg har derfor valgt en alternativ analytik, der i stedet for at ville forstå landboreformernes lykkebegreb i en snæver dansk kontekst, sætter det ind i en bredere europæisk sammenhæng.

1 For en grundigere diskussion af sammenhængen mellem reformer og befolkningens subjektivitet se Damsholt, *Fædrelandskærlighed*.

Michel Foucault har således karakteriseret den nye europæiske interesse for befolkningen både som ressource og som individuelle, selvbevidste borgere, som et led i opkomsten af et nyt 'ledelsesrationale' i Europa. Hvor ledelsesrationalet før var baseret på tvang og frygt for afstraffelse, var det nye rationale baseret på iværksættelsen af teknikker til etablering eller konsolidering af den rette indstilling hos befolkningen; at de selv ville det, de skulle. Med andre ord et ledelsesrationale baseret på borgernes selvledelse. De danske landboreformer i sidste del af 1700-tallet kan ses som et centralt led i skiftet i ledelsesrationale, og den nye italesættelse af bondestanden som borgere snarere end undersåtter kan ses som led i denne store forædlingsbestræbelse.

I det følgende skal vi se på en version af lykkebegrebet, som det italesættes inden for denne forædlingsbestræbelse og det tilhørende ledelsesrationale. Især skal vi se på, hvordan dette nye blik på befolkning og lykke udfoldes inden for en af det sene 1700-tals (bio-)politiske genrer, sognetopografien, eksemplificeret ved præsten Nils Blichers² *Topographie over Vium Præstekald* (1795). Den særlige version af lykke, der kommer til syne i dette skrift, vil blive analyseret og diskuteret i lyset af Foucaults begreb om politi.

STATSRÆSON, POLITI OG LYKKE

I sine sene forelæsninger udviklede Foucault en begyndende genealogi over, hvordan ledelse eller beherskelse i forskellige perioder begrebsliggøres og praktiseres. Kort sagt en analyse af forskellige ledelsesrationaler. Foucault undersøger bl.a. statsræsonen, hvis centrale dogme er, at rationel ledelse må indrette sig på og regere i overensstemmelse med det regeredes egen natur. Derfor må regeringskunst bygge på en forståelse af statens bestanddeles (bl.a. befolkningens) egen-natur. Og her udvikles det praksis- og vidensfelt, Foucault kalder 'politiet'.

Politiet og de såkaldte politividenskaber udvikles særligt i 1700-tallet, i skandinavisk sammenhæng bl.a. kendt som kameralisme og fysiokratiske ideer. Politiet er i denne forståelse aktivitetsformer, der indskrives befolknin-

2 Født 1748, død 1839, far til digteren og forfatteren St. St. Blicher. Sognepræst i Vium-Lysgaard 1779-1795, derefter i Randlev-Bjergager.

gens liv og levevis i et bestemt perspektiv, hvor målet er, at befolkningen lever og lever talrigt, at de har nok at leve af, men også at alt det, der "rækker ud over deres rene og skære livsophold, rent faktisk også bliver frembragt, distribueret, fordelt, sat i omløb på en sådan måde, at staten reelt bliver forstærket" (Foucault 353).

Livet er politividenskabernes objekt og dermed objekt for viden og regulerende praksisformer. Politiets felt af teknikker til at kontrollere og lede menneskeligt liv og aktivitet har mange konkrete former, der rækker fra konkrete interventioner og reformer over daglig administrativ praksis, nye institutioner og akademiske discipliner til præsriptive skrifter, præmieringer og utopier – for politiet skal også sikre "den almindelige borgers lyksalighed" (355).

Objektet for politiets intervention er således ikke blot, at befolkningens liv er til gavn for forøgelsen af statens kræfter, men også for "deres forbedrede livsbetingelser, deres mere-end-blot-at-leve, det vil sige det, man i den periode kaldte menneskenes bekvemmelighed, deres behag eller deres lyksalighed (...) At gøre menneskenes lykke til statens nytte, gøre menneskenes lykke til selve statens styrke" (354). Denne befolkningens 'nyttige' lyksalighed er først og fremmest en jordisk, timelig eller sekulariseret lykke. Men også en meget omfattende lykke, idet politiets genstand involverer alle livets omstændigheder: "det livsnødvendige, det nyttige, det passende, det behagelige" (355).

I lyset af denne lykkes omfattende problemstilling kommer 'befolkningen' til syne på en ny måde som en af de enheder, der må regeres i overensstemmelse med egen natur, men også en enhed hvis lykke skal sikres. Befolkningens eller almuens hverdag må altså beskrives og forstås efter et antal parametre som fødselstal, levealder, aktivitet, produktivitet, sundhed og endelig deres karakter og sindelag samt deres oplysning, moralske stade, skikke og lykke. I den forstand fødes 'folkelivsforskningen' som en videnskabelig praksis, der undersøger befolkningen på én og samme gang som en ressource for staten og som et objekt med sine egne rationaler og lovmæssigheder, der må begribes og beskrives for at kunne omsættes til statens nytte. En videnskabelig praksis, hvor en integreret del af forståelsen er en stadig operationalisering af indsigter til konkrete (anbefalede) reguleringer og interventioner. Det blik på befolkningen, der kommer til

syne i 1700-tallet, er dermed et biopolitisk blik, der på den ene side er forstående-fortolkende, og på den anden side er forædlende-intervenerende.

SOGNETOPOGRAFIENS VERDEN

De såkaldte sognetopografier, der udkommer fra midten af 1700-tallet, og hvor særligt præster beskriver naturressourcer, produktion og befolkning i deres kald, regnes oftest som de første 'etnologiske' tekster i skandinavisk sammenhæng.³ Samtidigt kan de ses som værende i fuld overensstemmelse med statsræsonens eller politividenskabernes rationale. Statens styrkelse er således det uomgængelige formål for beskrivelsen, og den virkelige nytte baseres på, at det er landets 'sande beskaffenhed', der viderebringes. Det indtrængende ønske om mere sand og præcis viden er snævert knyttet sammen med engagementet i forbedringstiltag, idet den øgede viden skal danne grundlag for, at det er de rette forbedringer, der foretages med øget ressourceudnyttelse og større lykke for befolkningen som udkomme. De topografiske beskrivelser var både mål og middel i dette arbejde, ligesom de fungerer som en arena, hvor forfatteren kan lufte sine synspunkter på forbedringer generelt og desuden beskrive de tiltag, han mener er påkrævede i sit eget distrikt (Eriksen 211).

De beskrivende værker er selvfølgelig præget af, at det er en ny disciplin at beskrive 'folkelivet' uden en allerede etableret faglig tradition for, hvad der skal med, og for hvordan stoffet skal disponeres. Blichers *Topographie* er eksemplarisk for den nye interesse for bondebefolkningen, og den udviser netop den iver for forbedring af samme, som politividenskaberne er indskrevet i. Blicher blander således sin beskrivelse af de faktiske forhold med stadige anvisninger til forbedringer, så der stort set er løsningsforslag knyttet til ethvert problems beskrivelse, idet det centrale rationale er, at beskrivelsen helst skal omsættes i tiltag. Med Foucaults optik kan vi læse dette som et ønske om at fremsætte forslag til ledelse, der er i overensstemmelse med de(t) regeredes egen natur, hvilket særligt vil tjene til at styrke den dansk-norske stat. Beskrivelsen er én lang argumentation for, at den indsigt i sognebørnenes liv, som han videregiver, må omsættes i en bedre

3 Se f.eks. Stoklund; Damsholt; Eriksen.

'regering' af den ressource, hans sognebørn udgør. Blicher adresserer da også spørgsmålet om regering og statens ledelse gennem hele værket bl.a. ved direkte henvendelser til kronprinsen (senere Frederik d. 6), der i lyset af faderens begrænsede åndsevner var den egentlige regent, da værket blev til:

Store, gode Konge-søn! Du har dog saa ofte frembaaren Dine Venners: Bøndernes Sag for Din og deres faders Trone. Du har ved saa mange herlige Anordningers Udvirkning beviist, hvor højt du agter – hvor inderligen Du elsker den Stand, der er Din og Statens Grundstytte, og ved hvilken vi alle leve. (110)⁴

Bønderne er altså den del af befolkningen, der er statens grundstøtte eller styrke. Den direkte og rosende henvendelse til kronprinsen kan ses som en form for besværgelse; i den anspændte politiske situation og i lyset af Den Franske Revolution var det vigtigt at understrege sin troskab mod fyrsten, når man kom med forbedringsforslag og kritik af regeringen. Men samtidig artikulerer Blicher indirekte, at det er regentens opgave at sikre, at denne største del af befolkningen faktisk er til gavn for forøgelsen af statens kræfter. Sognetopografiene indskriver sig i et storstilet kortlægningsprojekt, hvor den systematiske beskrivelse af en egns ressourcer skal danne grundlag for oplyste forbedringer. Blicher skildrer ligesom mange af hans danske og norske kolleger sogne, der lå fjernt fra rigets centraladministration i København.

Topografien har en stram disposition, hvor hvert enkelt af de 'objekter', der skal undersøges for sin egen-natur, behandles for sig. Første og anden del beskriver jordarter, zoologi og botanik, herunder 'sognefolkenes naturlige anlæg' dvs. fysiske størrelse og sjæleevner – altså befolkningen betragtet som en 'naturligt forekommende ressource'. Tredje del ser på folkemængde, fæsteforhold, landbrug og anvendelse af lyngheden, og fjerde del er om den 'politiske beskaffenhed', hvortil hører dialekt, bindeindustri, oplysning, sæd og skik, karaktertræk, overtro, retspleje, politi, læge- og fødselshjælp, fattig- og skolevæsen.

Følger vi nu Foucaults opregning af politiets opgaver (350-353), er den første at beskæftige sig med antallet af mennesker, og Blicher gør da også grundigt rede for folkemængden i absolutte tal og udregninger af

4 Alle citater er taget fra Blicher-Selskabets genudgivelse af værket (ved Ella Jensen) fra 1978.

befolkningstætheden. Den anden genstand for politiets opmærksomhed er livsfornødenheder og dermed landbrug og produktion, ligesom politiet skal sikre cirkulationen af varer, produkter og arbejdskraft. Blicher skildrer et landbrug, hvor korndyrkningen er så sparsom, og udgifterne er så store, at det kun er ved flittig strømpebinden (strikning), at man kan tjene nok til at svare sine afgifter. Blicher mener, at bønderne burde være selvforsynende med uld, fåreavlen må forbedres, og der må "ansættes kyndige Hosekræmmere, som kunde opmuntre, underviise, hjælpe, fremdrive og modtage Arbejdet" – helt i tråd med 'cirkulation' som politiets indsatsområde. Hvad angår arbejdskraftens bevægelighed kritiserer Blicher samtidens hedeopdyrkningspolitik med indhentede tyske kartoffeldyrkere, blandt andet fordi disse kolonier har udelukket "Landets egne Børn fra visse store Fordele" (45). Kolonierne er altså ikke 'god politi'; de bidrager ikke på nogen måde til statens styrkelse og er en dårlig anvendelse af den eksisterende befolkning.

De videre opgaver for politiet er befolkningens sundhed, og Blicher vil forbedre uddannelsen af jordemødre og præster, så de kan "aarelade og forbinde et brækked Lem" (164). Blicher har, ligesom mange af sine embedskolleger (Eriksen 227), også selv bidraget med koppevaccination, idet han har 'inoculeret de naturlige Kopper' på over 5000 børn og voksne (Blicher 226).

Det er dog ikke nok, at befolkningen talmæssigt øges og overlever. For bedst muligt at kunne regere den ressource, som befolkningen udgør, må dens 'mentale natur' forstås. Det er grunden til, at Blicher beskriver befolkningens karaktertræk; mændene er flegmatiske, mens kvindekønnet er mere sangvinsk, og han argumenterer for, at jydernes sjæleevner ikke er sløvere end andre danske bønders. Ud over mistroiskhed over for andre stænder og hengivenhed over for det kongelige hus er deres karakter bl.a. præget af 'vandrelyst'; de er parate til at gå langt for at gøre en god handel.

Blicher kritiserer også sine sognebørn på en lang række punkter herunder for smagløse hjem, 'gammel slendrian' i jordbruget, 'ubekvem og vansirende' klædedragt, lavt oplysningsstade og overtro. Dog har han tiltro til, at dette kan overvindes, netop fordi han selv har overvundet deres mistro over for vaccination. Alle disse karaktertræk er sider af befolkningens egen-natur, der må forstås, hvis de skal aktiveres og reguleres til mest mulig nytte for staten. Folkekaraktern er altså ikke interessant i sig selv

eller en kilde til national egenart som i romantikken.⁵ Tværtimod giver Foucaults karakteristik af statsræsonen en alternativ forståelse for den tidlige interesse for folkelivet.

Den politividenskabelige interesse for befolkningen udfoldes ikke blot som beskrivende disciplin, men også som konkrete interventioner. Ud over koppevaccination uddannede Blicher kirkesangere og skolelærere, han stiftede selskaber, der uddelte præmier for ager- og have dyrkning samt husflid og anskaffede en "for Almuen passende Bogsamling" til udlån. Blicher udarbejdede også små vers til indlæringen af det ideelle patriotiske sindelag, som "den hæderlige Landalmue" kunne lære udenad.

LYKSALIGGØRE HVER EN PLET

I det politividenskabelige rationale må bønderne imidlertid ikke blot aktiviteres til statens lyksalighed, de må også imødekommes med 'herlige anordninger', således at 'deres bekvemmelighed, deres behag eller deres lyksalighed' sikres (jf. Foucault 354). Lad os se nærmere på, hvorvidt denne 'politi-analytik' også gør os klogere på Blichers brug af begreberne lykke og lyksalighed.

Blicher henvender sig som nævnt flere gange direkte til kronprinsen på en måde, der italesætter regentens ansvar for at iværksætte statens ressourcer på den mest hensigtsmæssige måde. Men han artikulerer også fyrstens alt andet end lette ansvar for befolkningens og statens lyksalighed:

Ja – Du kan troe det og lide derpaa ejegode Kongesøn! at der og fra Middelpunkten af dit Cimperland opstige mange tusinde varme Ønsker og Bønner for Dit og Din Faders Liv og Lykke. Den Erindring være Dig stedse kjær og sød! og naar du nu og da føler tungt den nedtrykkende Byrde af dit store Kald – og naar den Tanke: at Du ikke har kunnet, ikke endnu kan gjøre alt Dit Folk paa hvert sted, til hver Tid, i hver Stand, saa lykkeligt, som Du ønskede og attraaede, – og, naar Du mærker med Smerte, hvor saare vanskeligt det er for Fyrsten, i hans slibrige Stilling, at overskue, tilfredsstille, lyksaliggjøre hver en Plet – og disse tanker da dybt, dybt nedtrykke Dig, og presse Dig Kongelige Taarer af Øjnene – da lad, o F r i d e r i c h! den stolte Tanke: at Du elskes højt af et værdigt og frit Folk, være Din sødeste Løn, Din opmuntring, Din fryd! – Nær var jeg bleven begejstret. Nu videre: – . (147)

5 Se videre Damsholt, "Om begrebet folk".

Læser vi nu citatet med et politividenskabeligt blik, så er det altså fyrstens ansvar at gøre folket – på hvert et sted, til hver en tid, i hver en stand – så lykkeligt som muligt. Men det er svært for fyrsten at 'overskue, tilfredsstille og lyksaliggøre', for tilfredsstillelsen (af livsfornødenheder) og lyksaliggørelsen (bekvemmelighed og behag) forudsætter, at man kan overskue mulighederne ud fra de givne ressourcer. Og det er netop denne viden om statens naturressourcer og befolkning, Blicher etablerer akkompagneret af hans forslag til, hvordan denne viden omsættes til tiltag, der sikrer befolkningens livsfornødenheder samt alt det 'mere-end-blot-at-leve', der rækker ud over dette: lyksalighed.

Befolkningens liv og lykke bliver ikke blot et objekt for viden og regulerende praksis, men noget stat og fyrste må drage omsorg for. At denne 'lykke' ikke er en nem opgave fremgår klart af Blichers udsagn, der understreger fyrstens vanskelige ('slibrige') stilling, når han på én gang skal 'overskue, tilfredsstille og lyksaliggøre hver en plet'. Til gengæld får fyrsten sit folks hengivne kærlighed og ønsker for kongefamiliens lykke. Blichers udsagn om at overskue, tilfredsstille og lyksaliggøre hver en 'plet' indikerer imidlertid, at det er mere end folkets lykke, der er på spil. For en plet kan både være et sted – en rumlig del af staten – og den befolkning, der lever på dette sted. Statens og befolkningens lyksalighed går hermed op i en højere enhed, og befolkningens lykke kan på én gang være mål i sig selv og middel til statens lykke.

Så langt rækker den politividenskabelige optik på lykken hos Blicher. Det er imidlertid interessant, at Blicher bruger begrebet lyksalighed om en sekulær eller jordisk lykke. Anna Nilsson kommer i sin analyse af lykkens betydning i svenske skillingstryk fra samme periode frem til, at termen lykke anvendes om den jordiske eller timelige fremgang, mens ordet lyksalighed primært anvendes, når det gælder det åndelige liv og det evige, himmelske og sakrale (97). Der er altså en tidslig og rumlig situering af lykken som jordisk nu-og-her, flygtig og forgængelig, mens lyksaligheden er stadig, evig og henlagt til det himmelske, som kun kan nås gennem Guds frelse.

En sådan systematisk skelnen mellem de to begreber og deres brug kan ikke genfindes i Blichers topografi. Nok bruges begrebet lykkelig enkelte steder som synonym med heldig, men det bruges også i forbindelse

med det religiøse, ligesom lyksalighed i ovenstående anvendes om det jordiske. Den komplekse relation mellem den verdslige og sakrale lykke understreges også, idet Blicher ligefrem hævder, at bønderne opfatter kronprinsen som en engel:

'Han er den Engel, som Alfader sender for at gøre os arme Trælbønder frie, forbedre vore Kaar og befæste vor Lykke. Gud Styrke ham i det Gode!' saa taldes da og tales endnu i Bøndernes Sammenkomster. (147)

Kronprinsen er altså en himmelsk engel sendt af Gud samtidig med, at han virker i det jordiske med forbedring af kår og den timelige lykke. På én gang en sakral og sekulær lykke. Også i Blichers beskrivelse af den eneste lokale skik han ynder, forenes det behagelige med det religiøse:

Første Pintse-Dag, da den nysudsprungne Skov staaer i sin fulde majestætisk grønne Pragt, efter at Gudstjenesten er endt, forsamle sig Gamle og Unge af Vium Bye og et par Nabo-Sogne paa en aaben grøn Plads i Skoven her ved Byen, og fornøje sig til Aften med Musik og Sang og Dands. Ingen ædlere eller helligere Fornøjelse i Livet end den, der fremlokkes ved at beskue Alfaders Herlighed, hans Magt og Godhed i Naturens Yndigheder. O! I ædle, gode, elskværdige Mennesker af den trællende Bondestand. I have dog saa mange møjsommelige – så mange sorgfulde Dage. Aldrig være Eder saa skjøn en Maji-Dag misundt af noget Eders Medmenneske; aander I kun frit i Glædens Skjød under Guds bliide Himmel! Bogfinkens muntre Slag sammenstemme sødeligen med Eders Strengelyd og Eders Glædes Sange! De lette Eders Sind! De udvide Eders Hjerter! De indgyde Eder, med Tanken om Algodheds Gud, hellige Beslutninger, glade Udsigter, fornyet Kraft. (145)

Det åndelige, æstetiske og religiøse, der ganske vist ikke indgår i Foucaults diskussion af den politimæssige lykke, synes her at fremstå som vigtige dimensioner af det (vel)behagelige. Lyksaligheden, der udfoldes ved pinseskikken, er i 'politipræsten' Blichers optik både sakral og sekulær. Herligheden er på én gang sanselig og jordisk med bogfinkens og bondestandens egne sange, dans og musik, og samtidig er al naturens yndigheder 'Alfaders' og viser ligesom 'Guds blide himmel' hen til den himmelske herlighed. De glade udsigter, og den fornyede kraft som indgydes, kan både vise hen til jordelivet her-og-nu og den evige frelse, idet det er tanken om 'Algodheds Gud og hellige beslutninger', der er kilden til kraft og glæde. Skønt den kontrast, som Blicher opstiller mellem herligheden og de mange møjsom-

melige og sorgfulde dage, svarer til tidens religiøse opfattelse af jordelivet som en jammerdal (jf. Nilsson 86), så ophæves denne kontrast momentant i en på én gang hellig, åndelig, himmelsk og umiddelbar sanselig glæde over jordens herlighed.

DEN STØRSTE LYKSALIGHED

Blicher påpeger dog også den religiøse side af lyksaligheden inden for andre felter. I sin skildring af de fattiges kår fremhæver han, at der kan være lyksalighed, selv hvor få gamle ejendele og pjalter udgør livsfornødenhederne. I en 'skyggetegning' af en fattigs værelse fremskriver Blicher et "gammelt Sængested med 2 gandske maadelige Dynner" af en sådan beskaffenhed, at det "røber den sorteste Armod, og maatte billig bevæge hvert følsomt Hjerte":

Forstil dig, Læser! Paa sligt et Leje 1 eller 2 ældgamle, syge og hjælpeløse – og du vil vist, paa Menneskelighedens Vegne drage et dybt Suk. Dog – til Fryd for hver en Menneskeven, og til Lærdom for den, der ikke er det – være det sagt: at paa dette usle Leje findes som oftest den største Lyksalighed – den sande Rigdom, som meget ofte søges forgjæves i de glimrende Gemakker: Gudsfrygt med Nøjsomhed og et roeligt Sind. (114-115)

Det 'mere-end-blot-at-leve', som Foucault fremhæver som 'politiforståelsen' af lyksalighed (354), foldes hos Blicher ud via åndelige kvaliteter. Lykken indskrives her i en moralsk (jf. nøjsomhed) og religiøs (jf. gudsfrygt og roligt sind) forståelse af den 'sande rigdom' og 'største lyksalighed', der netop står i kontrast til den mere timelige bekvemmelighed. Her etableres klar kontrast mellem de glimrende gemakkers timelige lykke og den sande rigdom eller største lyksalighed, der netop er åndelig. Det betyder imidlertid ikke, at den store lyksalighed, som man 'oftest' finder på det usle leje, er nok. Blicher går andre steder i topografien i rette med dem, der ikke vil fattigvæsnets forbedring, og priser regeringen, der "tager sig saa alvorligen af dette menneskehedens saare vigtige Anliggende" (167). Lyksaligheden er dermed både i) åndelig og i Guds hænder, ii) et individuelt anliggende man kan udleve via nøjsomhed og et dydigt liv og iii) et anliggende for regeringen, der må sikre befolkningens livsfornødenheder bedst muligt.

Men den individuelle jordiske lykke baseres ikke blot på dyd og egne valg. Ligesom ledelsen i statsræsonen bør ske i overensstemmelse med det lededes egen-natur, synes Blicher også at mene, at individer bør følge deres naturs 'tilbøjeligheder'. I topografiens 'Anhang', hvor Blicher bl.a. giver sin autobiografi, fremfører han vigtigheden af, at forældre sikrer deres børns velfærd ved at følge disses natur:

Vilde dog alle Forældre, i at besørge deres Børns Velfærd, bruge den Fornuft, at følge Naturen, og det Vink, den giver om Børnenes Tilbøjeligheder! Vilde de dog viise den største Opmærksomhed paa at kjende disse! Og aldrig – aldrig bestemme dem til den Stand, hvortil de tegnede gandske ubequemme! Kunne dog de utallige Exempler paa Børn, som Forældrene selv ved den Buk have styrtet i timelig og evig Ulykke engang gjøre dem opmærksommere, og indgyde dem den alleryderste Varsomhed! Heller mit Barn en god og lykkelig Haandværks- end en slet og ulyksalig Embedsmand. (185-186)

Her er det altså børn og individer, der skal regeres i overensstemmelse med deres egen natur for dels at kunne gøre nytte i deres embede, dels at blive lykkelige frem for ulyksalige. Ellers styrter forældrene deres børn i både 'timelig og evig ulykke' – igen finder vi hos Blicher denne blanding og sammenkædning af den religiøse og sekulære lykke. Det samme gælder den individuelle lyksalighed, som Blicher anfører er "den fornuftige Spar-somheds og Maadeligheds lyksalige Middelvej" (197). Først til allersidst i autobiografien fuldendes værket med en version af lyksalighed, der udelukkende gælder det hinsidige. Blicher fortæller her, hvordan de seneste år (1793-94), der har været "de paa mørke Modgangs Skyer svangreste af alle hans Leveaar" (197), "skulle have en rensende Virkning, forberede hans Lykke, og opklare hans Syn til en desto vissere og gladere Udsigt henind i Guds bedre Verden" (198). Den individuelle lykke, der her er på tale, er således den evige lyksalighed – frigjort fra timelige (u)bekvemmeligheder, fornødenheder og nytte. Her bliver lyksalighed altså et endemål, der ligger uden for det jordiske, i 'Guds bedre verden'.

Ser vi samlet på de måder, lyksaligheden artikuleres gennem Blichers topografi og autobiografi, så er det et ganske rummeligt og komplekst begreb, der tegner sig. Lyksaligheden er både noget, der kan udfoldes i det dennesidige og hinsidige, både statens, befolkningens og individets, og er altså ikke forbeholdt en religiøs betydning. Således er hverken Foucaults

politioptik eller en religiøs optik i sig selv nok til at indfange den mange-tydige brug af begrebet. Kun i kombinationen af politividenskab og kristen kosmologi finder vi en ramme til at forstå Blichers brug, hvilket selvfølgelig hænger sammen med, at han som sognepræst i 1700-tallet både var statens lokale embedsmand, der førte kirkebøger og formidlede nye love og forordninger fra prædikestolen, og samtidig var menighedens religiøse hyrde og opdrager.

Lyksaligheden synes dog hos Blicher at være knyttet til forskellige temporaliteter og sfærer. I den statslige sfære, hvor det er regentens ansvar at lyksaliggøre hver en plet, er der tale om en present og akut tidslighed, der er 'slibrig' at leve op til. Når det gælder befolkningen, eller særligt det lokale fællesskab, er lyksaligheden en dyb velbehagelighed, der imidlertid kun optræder momentant og i særlige situationer, som når en kristen højtid fejres i Guds frie natur, hvor den jordiske og himmelske herlighed kan gå op i en højere enhed. Endelig er der den eller de tidsligheder, som menneskelivet er udspændt i: Her er dels den timelige og umiddelbare velbehagelighed her-og-nu, det der er mere end blot at overleve. Dels er der den evige lyksalighed i himlen, der dog først indfinder sig efter jordelivet. Endelig er der sparsomhedens og mådelighedens lyksalige middevej samt 'den største lyksalighed' i form af gudsfrygt, nøjsomhed og et roligt sind, der bør gennemsyre hver dag livet igennem. En tidslighed, Blicher dog ikke bringer i anvendelse – og det i modsætning til mange af hans samtidige (Eriksen 198, 211) – er brugen af en eksemplarisk fortid; en forestilling om fortiden som en guldalder, en lykkelig og harmonisk tilstand, som nutidens mennesker må søge at imitere.

VI LYKKELIGE DANSKE – MÅL, MIDDEL, BESVÆRGELSE OG UTOPI

For Blicher var lykke og lyksalighed ikke henlagt til en fjern fortid og heller ikke entydigt henlagt til en himmelsk fremtid og nøjsom livsførelse (som skulle sikre vejen derhen), men udgjorde primært et akut og present politisk spørgsmål.

Han udfoldede selv en bred vifte af det politividenskabelige felts teknikker fra interventioner som koppevaccination og præmiering over

administrativ praksis, oprettelse af institutioner, utopien i form af moral-tabeller og besværgelser med adresse til regenten til den spæde begyndelse på udfoldelsen af de akademiske discipliner, der skulle blive til dialektologi og etnologi. Og endelig italesatte han en for bondestanden (og sig selv) nyttig lyksalighed med både sakrale og sekulære dimensioner. Blichers topografi havde ligesom politividenskaberne alle sider af livet eller 'folkelivet' som objekt: hans sognebørn som levende og arbejdende væsner, der måtte reguleres gennem forskellige interventioner, der fremmede bestemte handlingsformer og rationaler gennem præmiering og gode økonomiske vilkår. Det var altså ikke et tvangsorienteret ledelsesrationale, han skrev sig ind i, men et rationale med selvledelsen som sin centrale teknik. Gennem den lange række af tiltag han foreslog nationalt og lokalt skulle der skabes en talrig, sund, stræbsom, produktiv og lykkelig befolkning, der var nyttig for staten.

Det er blevet påpeget, at der i politividenskaben sker en forskydning fra, at borgernes velfærd og lykke er et middel til at styrke staten, til at lykken bliver et (endeløst) mål i sig selv (Mührmann-Lund 27). I Blichers version synes statens lykke og befolkningens lykke at være hinandens gensidige forudsætninger. Topografien indskriver sig i en ledelsesrationalitet, hvor øget viden skal give produktionsmæssige forbedringer, bedre udnyttelse af de givne ressourcer og større lykke for befolkning såvel som stat. Den topografiske beskrivelse er både mål og middel i dette arbejde (jf. Eriksen 211).

Gensidigheden mellem regering og befolkning kommer frem mange gange i Blichers fremstilling. Regentens ansvar for befolkningens lykke kommer især frem i Blichers behandling af koloniseringen af den jyske hede, hvor han som nævnt er stærkt kritisk over for, at man i opdykningsarbejdet ikke har satset på den indfødte befolkning. Han ønsker i den forbindelse ligefrem "at de os uvedkommende Tydskere maatte dog engang forblive daraussen og aldrig indkaldes" med mindre ingen passende til en stilling var at finde blandt "Landets Børn" (44). For at mildne denne kritik forklarer Blicher, at regeringen nok har været 'misledt':

Vor viise og milde Regiering – velsignet være den, for ald den Fred og Held, vi lykkelige Danske nyde ved den! Handler ufeilbarligen efter de landsfaderligste

Hensigter og Planer. Men ak! Det er jo Statsstyrernes almindelige Skiæbne: at de saa ofte maae see med andres Øine og arbejde med andres Hænder. Umisundelig er, Tronemænd! Eders Lod. Ere I – ville I gierne være hvad I bør: retfærdige gode, Menneskeslægtens Held – hvor ofte bliver dog det, som hos andre kun er menneskelig Svagheit, regnet Eder til Forbrydelse? Enhver af eders Brødre i Selskabet ville I gjøre lykkelig – uden selv at være det? Enhver af dem unde I, og hævde den Frihed, Gud og Naturen har givet dem – Selv nyde I den aller mindst. Hvor sørgeligt for Eders gode Hierter, om I misledte af Ukyndige, toge Brødet fra Eders egne velartede Børn og kastede det for uværdige Fremmede? Det Eder betroede er ikke Eders – det er Statens – Eiendom. (44)

Selvom Blicher her besværgende undskylder, det han mener er regeringens fejltrin, så får han samtidig fremsat en klar figur over de gensidige ansvarsforhold i staten: Regeringen skal være retfærdig og god og sikre 'menneskeslægtens held', dvs. sikre det almene bedste. Men der sker et lynhurtigt skift fra dette universalistiske standpunkt om menneskeslægten, til at det kun drejer sig om 'brødrene i selskabet', dvs. borgerne i staten i lyset af den kontraktteoretiske forståelse af stat og samfund som en pagt mellem fyrste og folk. I denne forståelse er det netop staten eller 'tronemændenes' ansvar at sikre borgernes lykke. Ja, det som regeringen her har givet væk, er slet ikke deres, men statens ejendom. Territoriet og dets ressourcer er ikke fyrstens, men tilhører staten, der her optræder som en instans og logik i sig selv frigjort fra fyrsten. Befolknings lykke er dermed et politisk spørgsmål om konkrete handlinger og deres virkninger 'nu og her', som er den målestok, alle regeringens handlinger skal måles på.

Med Blichers ytringer om at embeder i staten skal være forbeholdt "landets børn", citerer han eksplicit loven om indfødsret fra 1776 (Jf. *Indføds-Retten*), men implicit etableres en enhed mellem befolkning og et 'land', et folk, i modsætning til befolkning som en tilfældig individmasse, der tilfældigvis bebor fyrstens territorium. En sådan befolkning i betydningen 'enheden af borgere i en stat' er ikke det samme som en nation i den nationalromantiske forstand, hvor folket er defineret ved at dele sprog og kultur. Men den kontraktteoretiske og dermed politiske enhed af et folk står alligevel i modsætning til andre befolkninger som i dette tilfælde 'Tydsken', der skal 'forblive daraussen'. Denne afgrænsning af 'befolkningen' i bestemt ental fra menneskeheden eller en ubestemt menneskemasse er en vigtig dimension af statsræsonen og i dansk sammenhæng af den

patriotiske logik, den italesættes indenfor. Her bliver regenten landsfader med ansvar for 'landets børn', dvs. borgernes velbehagelighed og lyksalighed.⁶

I citatet genfinder vi den samme gensidighed mellem 'Kongen' (eller flerheden af tronemænd) og de borgere og bønder, der opfylder den anden side af kontrakten, som vi så i *Frihedsstøttens* indskrift, der indledte denne artikel. Man kan påpege et tydeligt element af besværgelse og politisk teater ved *Frihedsstøtten* såvel som ved Blichers topografi, men det vil også være en reduktion udelukkende at fæstne sig ved dette element. Og det er netop det, der er 'mere end blot besværgelse', som vi kan forstå med Foucaults optikker. Ideen om befolkningens lykke som stats- og regeringsanliggende er nok en ny magtform og et spørgsmål om forædling og disciplinering af befolkningen via selvledelse. Men det er også mere end et 'overgreb'.

Blicher peger i det sidste citat på embedsmandens rolle som mellemmand mellem stat og befolkning; han er tæt på befolkningen og dermed den, der kan forstå og beskrive egen-naturen med henblik på at bestemme den rette ledelse af befolkningen. Men det betyder også etableringen af en taleposition, der kan bringe kritik af de interventioner, der ikke fører til befolkningens lykke, idet den nye magtform ikke blot etablerer befolkning, men også regering og politisk ledelse som objekt for forædling. Selvom Blicher nok kan være kritisk over for sine sognebørn og deres dårlige vaner, er hans kritik meget mere skarp og akut, når det gælder landets politiske ledelse. Og denne kritik er ikke til stede på trods af, men i kraft af den besværgende retorik, den tilsyneladende er sovset ind i. For det er netop den følelsesfulde patriotiske diskurs, der etablerer Blichers kritiske taleposition, så han i modsætning til mange af de samtidige topografier kan rette kritikken mere opad end nedad.

Man kan således hævde, at Blichers topografi er gennemsyret af en genuin optimisme og engagement i at indrette statens ledelse, så den passer til befolkningens egen-natur og 'lykke'. Blicher er således ikke blot et eksempel på magtens forlængede arm ud i rigets fjerne afkroge. Han

6 Se Damsholt, *Fædrelandskærlighed*, for tidens forskellige synspunkter på indfødsret, se Damsholt, "Om begrebet folk", for forholdet mellem politiske, patriotiske og nationale betydninger af begrebet folk.

er ligeså vel de fjerne afkroges forlængede arm ind i regeringsmagten. Den oprigtige omsorg for såvel statens som befolkningens vel og lykke og ideen om, at de to ikke er modsætninger, men tværtimod går op i en højere enhed, er den utopiske målestok, Blicher måler alt med – også sine egne handlinger.

I topografiens indledning fremfører han således, at det er hans hovedønske, at "Underretningen" måtte være "Alle nyttig", og at dersom det lykkes ham "at vinde, ved disse Blades Udgivelse, mine kjære Medborgeres Biefald", da vil han nyde en "uskatterlige Lykke" (27). Som 'politipræst' forsøgte Blicher på enhver måde og både gennem skrift og handling at gøre sig nyttig – og dermed lykkelig. Men denne hans egen og befolkningens lykke var ikke en fjern og tabt fortid, et endeløst mål begrænset til det hinsidige eller et overgreb. Lykke og lyksalighed var først og fremmest et spørgsmål om det timelige, om det politiske og om nu og her. For Blicher var lykken akut og present.

Tine Damsholt er professor mso i etnologi ved Saxo-instituttet, Københavns Universitet. Hendes primære forskningsfelt er politisk kultur og særligt nationale, patriotiske og demokratiske diskurser i kulturhistorisk og nutidigt etnografisk perspektiv. Har bl.a. skrevet *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i det sene 1700-tal* (2000), "Innovation, Resistance or Tinkering: Rearticulating Everyday Life in an Ethnological Perspective" (i *Ethnologia Europaea* vol 44 – 2. 2014, sammen med A. Jespersen) og "Staging Emotions: on configurations of emotional selfhood, gendered bodies, and politics in late eighteenth century" (i *Structures of Feeling: Affectivity and the Study of Culture*, 2015)

'TO ESTIMATE, SATISFY, AND BRING BLISS TO EVERY PLACE'

Happiness and 'police' in a late eighteenth-century parish topography

Taking its point of departure in Foucault's analysis of the notions of 'reason of state' and 'police' i.e. *Polizeiwissenschaft* in eighteenth-century Europe, the article investigates the complex understanding of happiness and bliss in a Danish parish topography from 1795. The notions of happiness and bliss are entangled with the emergence of 'the political problem of population' in which the population appears as an entity that must be governed accord-

ing to its specific 'nature'. Thus, the population appears as a new object of study and as purchase for interventions addressing living conditions as well as ways of acting and living. The parish topography by Nils Blicher is inscribed in this rationale that tends to increase the power of the state by making good use of its forces, to obtain the welfare of the population; to make their lives comfortable and to provide them with the things they need for their livelihood. Blicher's description of the life and conditions of the peasantry is replete with suggested solutions to the problems described. And among the main objects to be concerned with are health and production, but also the happiness of the population. However, his understanding of happiness and bliss goes beyond the reason of the state and is completed with a Christian understanding of heavenly bliss.

KEYWORDS

- EN: happiness, bliss, population, folk life, police
DA: lykke, lyksalighed, befolkning, folkeliv, politivitenskap
NO: lykke, lyksalighet, befolkning, folkeliv, politivitenskap
SE: lycka, lycksalighet, population, folkliv, polisvetenskap

LITTERATUR

- Blicher, Nils. *Topographie over Vium Præstekald 1795*, Genoptrykt i Blicherselskabets festskrift til Poul Skadhauge. Herning: Blicher-Selskabet, 1978.
- Damsholt, Tine. *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i det sene 1700-tal*. København: Museum Tusculanums Forlag, 2000.
- Damsholt, Tine. "Om begrebet folk". *Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale*. Red. Bjarne Stoklund. København: Museum Tusculanum forlag, 1999.
- Eriksen, Anne. *Topografenes verden. Forminner og fortidsforståelse*. Oslo: Pax Forlag, 2007.
- Foucault, Michel. *Sikkerhed, territorium, befolkning. Forelæsninger på Collège de France 1977 – 1978*. København: Hans Reitzels Forlag, 2008.
- Indføds-Retten* (1776), Web. 11 april 2016. <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forordning-om-indfødsret-for-embedsmaend-15-januar-1776/>.
- Jensen, Ella. "Nils Blicher og jyske Dialekter". *Topographie over Vium Præstekald 1795*, Genoptrykt i Blicherselskabets festskrift til Poul Skadhauge. 236-247. Herning: Blicher-Selskabet, 1978.
- Mührmann-Lund, Jørgen. *Borgerligt Regimente. Politiforvaltning i købstæderne og på landet under den danske enevælde*. Ph.d.-afhandling. Institut for Kultur og Globale Studier, Aalborg Universitet, 2011.

Nilsson, Anna. *Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingstryck 1750 – 1850*. Aarhus. Agerings bokförlag, 2012.

Stoklund, Bjarne. "Europæisk Etnologi". *Københavns Universitet 1479-1979*. København, 1979.

